

การบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
กรณีศึกษา อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

Management of herbal learning centers according to the concept of
sufficiency economy Case study, Pho Thong District Ang Thong Province

สุรัชชัย บุญเจริญ¹ ณัฐเศรษฐ์ น้ำคำ^{2*} มนตรี ใจเยี่ยม²

¹สาขาวิศวกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

²สาขาเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

Surachai Boonchareon¹ Nuttasate Namkhum^{2*} Motree Jaiyem²

¹Management Engineering Program, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

²Industrial Technology Program, Nakhon Sawan Rajabhat University

*Corresponding author e-mail: namkhumn@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาบริบท รูปแบบห่วงโซ่อุปทานศูนย์การเรียนรู้ใช้แบบสอบถามแบบสัมภาษณ์ การจัดเวทีกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นเครื่องมือ ผลการวิจัยพบว่า บริบทของกลุ่มศูนย์เรียนรู้สมุนไพรโดยกลุ่มศูนย์เรียนรู้สมุนไพร 4 แห่งเป็นฐานในการเรียนรู้ และถ่ายทอดองค์ความรู้ และและสร้างภาคีเครือข่าย โดยสร้างความรู้และถ่ายทอดความรู้จากการปลูกผลิต และแปรรูป โดยมีแนวทางการพัฒนาที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน รูปแบบห่วงโซ่อุปทาน มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงตั้งแต่ ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เป็นการจัดการทั้งระบบของห่วงโซ่อุปทาน โดยความเชื่อมโยง ตั้งแต่การจัดหาวัตถุดิบ การผลิต การแปรรูป และการตลาด เกี่ยวกับสมุนไพรเพื่อสุขภาพ ในพื้นชุมชน และการสร้างภาคีเครือข่ายเพื่อให้เกิดการต่อยอดองค์ความรู้โดยการถ่ายทอดความรู้จากการเรียนรู้ การบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้สมุนไพร โดยยึดหลักตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9

คำสำคัญ: การบริหาร, ศูนย์การเรียนรู้, เศรษฐกิจพอเพียง

Abstract

This research employs participatory action research to study the context and develop a supply chain model for a learning center. The study uses interview questionnaires and organizes forums for exchanging ideas and learning activities as tools. The results indicate that the context of the Herbal Learning Center, represented by four groups, serves as a foundation for learning, knowledge transfer, and the creation of network partnerships. These activities involve the cultivation, production, and processing of herbs, with development guidelines aimed at improving the community's quality of life. The supply chain model connects all stages-upstream, midstream, and downstream-managing the entire system from raw material procurement to production, processing, and marketing of herbal health products in the community. Additionally, it fosters partnerships to expand the body

of knowledge through learning and knowledge transfer. The management of the Herbal Learning Center is guided by the principles of the Sufficiency Economy philosophy of His Majesty King Rama IX, emphasizing sustainability and self-reliance.

Keywords: Administration, Learning Center, Sufficiency Economy

1. บทนำ

มนุษย์จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้จะประกอบด้วยกิจกรรมที่มีความเกี่ยวพันกันตลอดเวลา กิจกรรมทั้งสามด้าน ยังมีความเกี่ยวข้องกันกับสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย ที่ผ่านมาสังคมไทยมีปัญหาในทุกระดับทั้งปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง จากภาพรวมของประเทศไทยภายหลังสิ้นสุดแผนพัฒนาฉบับที่ 7 ว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” กลายมาเป็นภาพรวมตอนต้นของแผนพัฒนาพัฒนา ฉบับที่ 8 ว่า “เศรษฐกิจไม่ดีสังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ทำให้ต้องมีการทบทวนและกำหนดทิศทางในการพัฒนาสังคมไทยทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง เพื่อเป็นการหาทางออกให้แก่สังคมไทย ด้วยเหตุนี้ทำให้เกิดแนวคิด และเป็นการแสวงหาสังคมที่ควรจะเป็นระบบเศรษฐกิจที่เหมาะสม (วิมล วิโรจน์พันธ์ และคณะ, 2548)

ประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนามีแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ได้มีแนวคิดและกำหนดยุทธศาสตร์การบริหารจัดการความรู้และภูมิปัญญาเพื่อสุขภาพ โดยส่วนหนึ่งได้ให้ความสำคัญในการยกระดับภูมิปัญญาไทยให้มีสถานะและใช้ประโยชน์ได้ทัดเทียมกับภูมิปัญญาสากลโดยการสร้างระบบการวิจัยและพัฒนาภูมิปัญญาไทยให้เข้มแข็ง และผสมผสานเข้าสู่ระบบการศึกษาและระดับการสาธารณสุขในทุกระดับ จากแผนแห่งชาติดังกล่าวได้มีการแปลงสู่แผนในระดับกระทรวงและระดับหน่วยงานที่รับผิดชอบเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ เช่น ในแผนของกระทรวงสาธารณสุขได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาการวิจัยการแพทย์และสมุนไพร และการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศด้านสุขภาพ มีการกำหนดกิจกรรมที่สำคัญหลายด้าน เช่น การพัฒนาห้องปฏิบัติการทางการแพทย์ การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร เพื่อการส่งออก การรับรองผลิตภัณฑ์สุขภาพ การขยายตลาดผลิตภัณฑ์องค์การเภสัชกรรมสู่ต่างประเทศ เป็นต้น (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548, 2548)

การจะพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตตลอดเวลา เพื่อให้สังคมอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจอย่างมีความสุข และมีความเหมาะสมกับสังคมไทยนั้น ควรเป็นระบบเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการพึ่งตนเองหรือเศรษฐกิจพอเพียง เป็นระบบเศรษฐกิจแห่งความพอดี มีความมั่นคง มีเสถียรภาพเศรษฐกิจ เป็นระบบเศรษฐกิจที่ดีก่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน มีการสร้างและขยายเครือข่ายทางด้านการค้า ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย เป็นการจัดระบบสวัสดิการแก่ผู้ยากจนหรือผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เป็นระบบเศรษฐกิจแบบเสรี และเป็นระบบเศรษฐกิจที่ถ่ายทอดการผลิตให้แก่ภาคธุรกิจเอกชน จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบยั่งยืนมีพื้นฐานจากการผลิตที่อาศัยเทคโนโลยีของท้องถิ่นพร้อมภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเศรษฐกิจแบบความพอดีมีความมั่นคงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาผลิตเป็นสินค้าหรือบริการ ซึ่งจะนำไปสู่การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ประหยัด เพิ่มพูนรายได้ เกิดอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวอย่างพออยู่พอกินตามสภาพของท้องถิ่น ซึ่งกลุ่มคนชั้นรากหญ้า เป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ กลุ่มคนเหล่านี้มักจะมีการสั่งสมความรู้ ประสบการณ์และความเชี่ยวชาญของ

กลุ่มคนหรือชุมชนมาอย่างยาวนาน โดยมีบางส่วนสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติได้ โดยที่รู้จักกันดีในรูปของสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (ประพันธ์ รักดีกุล, 2549)

ปัจจุบันกระแสความนิยมผลิตภัณฑ์ที่มาจากธรรมชาติมีเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากคนส่วนใหญ่นิยมนำผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติหรือสมุนไพรมาใช้ทดแทนสารที่มาจากสารสังเคราะห์ทางเคมี ทั้งยังเป็นการช่วยลดการนำเข้า ลดการเสียดุลการค้าจากการนำเข้าเคมี ด้วยประเทศไทยมีความพร้อมที่จะนำสมุนไพรไปใช้ ซึ่งสมุนไพรสร้างรายได้มหาศาล รัฐบาลไทยจึงได้กำหนดแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนา สมุนไพรไทย ฉบับแรก พ.ศ. 2560 - 2564 เพื่อส่งเสริมการพัฒนาสมุนไพรไทยทั้งระบบอย่างยั่งยืนให้เป็นที่ยอมรับของนานาชาติ และผลักดันสมุนไพรให้เป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ที่จะช่วยทำหน้าที่ขับเคลื่อนโมเดล Thailand 4.0 นี้ไปข้างหน้า โดยการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร และสามารถแก้ไขปัญหาเพื่อหลุดพ้นจากกับดักประเทศรายได้ปานกลาง ความเหลื่อมล้ำ ความไม่สมดุล การกระจายความมั่งคั่งและโอกาสของประชาชน

พืชสมุนไพร เป็นผลผลิตจากธรรมชาติที่มนุษย์รู้จักนำมาใช้เป็นประโยชน์เพื่อการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เช่น ในเอเชียมีหลักฐานแสดงว่ามนุษย์รู้จักใช้พืชสมุนไพรมากกว่า 6,000 ปี แต่หลังจากที่ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์มีการพัฒนาเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มีการสังเคราะห์และผลิตยาจากสารเคมีในรูปที่ใช้ประโยชน์ได้ง่าย สะดวกสบายในการใช้มากกว่าสมุนไพร ทำให้ความนิยมใช้ยาสมุนไพรลดลงมาเป็นอันมาก เป็นเหตุให้ความรู้วิทยาการด้านสมุนไพรขาดการพัฒนา ไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร ในปัจจุบันทั่วโลกได้ยอมรับแล้วว่าผลที่ได้จากการสกัดสมุนไพร ให้คุณประโยชน์ดีกว่ายาที่ได้จากการสังเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ ประกอบกับในประเทศไทยเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ มีพืชต่าง ๆ ที่ใช้เป็นสมุนไพรได้อย่างมากมายนับหมื่นชนิด ยิ่งขาดก็แต่เพียงการค้นคว้าวิจัยในทางที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้นเท่านั้น ความตื่นตัวที่จะพัฒนาความรู้ด้านพืชสมุนไพร จึงเริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่ง มีการเริ่มต้นนโยบายสาธารณสุขขั้นมูลฐานอย่างเป็นทางการของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2522 โดยเพิ่มโครงการสาธารณสุขขั้นมูลฐานเข้าในแผนพัฒนาการสาธารณสุข ตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ต่อเนื่องจนถึงแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) โดยมีกลวิธีการพัฒนาสมุนไพรและการแพทย์แผนไทยในงานสาธารณสุขมูลฐาน คือ เพื่อสนับสนุนและพัฒนาวิชาการและเทคโนโลยีพื้นบ้านอันได้แก่ การแพทย์แผนไทย เกษตรกรรมแผนไทย การนวดไทย สมุนไพร และเทคโนโลยีพื้นบ้าน เพื่อใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของชุมชน และเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดูแลสุขภาพสุขภาพของตนเอง โดยใช้สมุนไพรการแพทย์พื้นบ้าน การนวดไทย ในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน ให้เป็นไปอย่างถูกต้องเป็นระบบ สามารถปรับประสานการดูแลสุขภาพแผนปัจจุบันได้ อาจกล่าวได้ว่าสมุนไพรสำหรับสาธารณสุขมูลฐาน คือ สมุนไพรที่ใช้ในการส่งเสริมสุขภาพ และการรักษาโรค อาการเจ็บป่วยเบื้องต้น เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น (รุ่งทิวา กองสอง, 2551)

กลุ่มศูนย์การเรียนรู้เป็นองค์กรหนึ่งที่เริ่มมีการผลักดันให้คนในชุมชนใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์ จากแนวคิดข้างต้นซึ่งทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าในพื้นที่ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งมีกลุ่มศูนย์การเรียนรู้ที่มีความสำคัญเกี่ยวกับสมุนไพรผู้วิจัยและคณะจึงต้องการศึกษาบริบทพื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้เพื่อเป็นแนวทางในการต้นแบบศูนย์การเรียนรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR) ของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมาร่วมกันพัฒนา

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาบริบท รูปแบบห่วงโซ่อุปทานศูนย์เรียนรู้สมุนไพรกลุ่มศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรเพื่อสุขภาพ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

2.2 เพื่อศึกษาการบริหารจัดการตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงศูนย์เรียนรู้สมุนไพรกลุ่มศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรเพื่อสุขภาพ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

3. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

3.1 ขอบเขตการวิจัย

3.1.1 กลุ่มตัวอย่างจะใช้วิธีการเลือกแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลักโดยเลือกผู้ที่เป็นประโยชน์ (Key Informants) ซึ่งคือผู้บริหารเชิงปฏิบัติการที่อยู่ในกลุ่มศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรชุมชนมีประสบการณ์การทำงานเกี่ยวกับสมุนไพรอย่างน้อย 1 ปี บริเวณตำบลบางระกำ และตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง จำนวน 4 ศูนย์ ได้แก่ 1) ศูนย์การเรียนรู้บางระกำสมุนไพร ร.ต.อ.สำเร็จ เจียรนัย อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง 2) ศูนย์การเรียนรู้บางเจ้าฉ่า อินโนเวชั่น โมเดล ผศ.ดร.สุรัชย์ บุญเจริญ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง 3) ศูนย์เรียนรู้ปราชญ์สมุนไพร นางอาภา ปรีชากุลย์ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง และ 4) ศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรสายรุ้ง นายเนตร นาคสุข อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

3.1.2 เนื้อหาที่ศึกษา ได้แก่ บริบทและห่วงโซ่อุปทานศูนย์การเรียนรู้สมุนไพร และการบริหารจัดการตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงศูนย์เรียนรู้สมุนไพรกลุ่มศูนย์การเรียนรู้สมุนไพร ตำบลบางระกำ และตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

3.2 วิธีการดำเนินการวิจัย

การบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยการศึกษาดูบริบทและห่วงโซ่อุปทานศูนย์เรียนรู้สมุนไพร ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลภาคสนามทำการสอบถามและสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ผู้เกี่ยวข้องโดยตรง ผลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาประมวลและเรียบเรียง โดยมีรูปแบบการนำเสนอเป็นการเขียนเชิงพรรณนา ด้านรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้ง 4 ศูนย์ ขั้นตอนนี้เป็นการลงพื้นที่พัฒนาโดยมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ใช้การสัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตอย่างไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การประชุมระดมความคิดเห็น

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ข้อมูลจากการสังเกต ข้อมูลจากการบันทึกการประชุม/สัมมนา ข้อมูลจากการประชุมกลุ่มย่อย และเวทีประชาคม นำมาวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิเคราะห์เนื้อหาและประเด็นปัญหา การรวบรวมประเด็นที่สำคัญและข้อสรุป และนำเสนอในรูปคำบรรยาย

4. ผลการวิจัย

การบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบัวชุม จังหวัดอ่างทอง ดำเนินการภายใต้กรอบกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยผลการวิจัยมี ดังนี้

4.1 การศึกษาบริบทของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้สมุนไพร

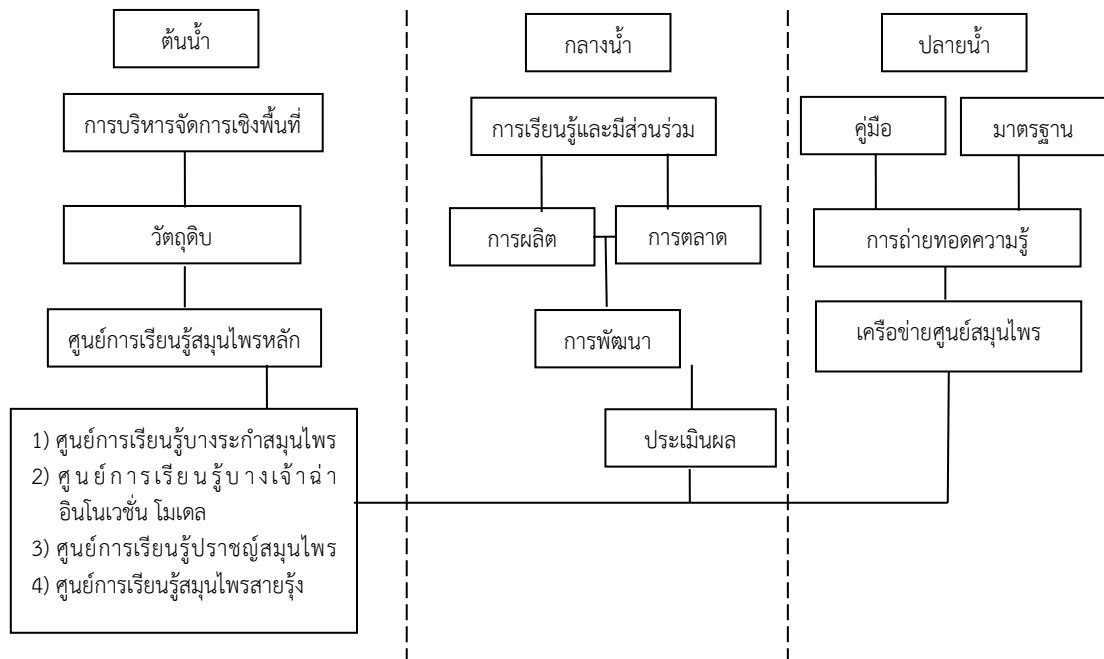
ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาริบทของกลุ่มศูนย์เรียนรู้สมุนไพร 4 แห่ง พบว่า กลุ่มศูนย์เรียนรู้สมุนไพร 4 แห่งเป็นฐานในการเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ และได้มีเครือข่ายความร่วมมือขยายใหม่อีก 5 แห่ง ได้แก่ 1. ศูนย์การเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนอาภาวนวดแผนไทย 2. ศูนย์การเรียนรู้มูลนิธิครูสำราญ ทัดเทียม อนุสรณ์ 3. ศูนย์การเรียนรู้ศศิญาสมุนไพร 4. ศูนย์การเรียนรู้โคกหนองนาสมุนไพรไทย 5. ศูนย์การเรียนรู้ Speiser สมุนไพร ในแต่ละศูนย์จะมีความหลากหลายไม่เหมือนกันตามภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญได้สร้างเป็นภาคีเครือข่าย โดยมีวัตถุประสงค์ในด้านสร้างความรู้และถ่ายทอดความรู้ มีการต่อยอดจากการปลูกผลิตและแปรรูปส่งเสริมสุขภาพเป็นการสร้างพื้นที่และภูมิคุ้มกันในระดับชุมชนพื้นที่ชุมชนส่วนใหญ่ มีภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่ม อยู่ติดแม่น้ำและริมคลอง เหมาะสำหรับอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน และ เลี้ยงสัตว์ จากสภาพปัญหาการขาดกระบวนการเรียนรู้และเข้าถึงภูมิปัญญาด้านสมุนไพรที่เป็นมรดกตกทอด บางส่วนก็นำมาเป็นอาหารและแปรรูปในการดำเนินชีวิตสอดคล้องกับการพัฒนาตามศาสตร์พระราชา แนวทางการพัฒนาที่มีความลุ่มลึก รอบด้าน มองการณ์ไกล และเน้นความยั่งยืนยาวนาน เป็นแนวทางการพัฒนาที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน

4.2 รูปแบบห่วงโซ่อุปทานกลุ่มศูนย์การเรียนรู้สมุนไพร

รูปแบบการเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในห่วงโซ่อุปทานกลุ่มศูนย์การเรียนรู้สมุนไพร เริ่มตั้งแต่ผู้ผลิตไปจนถึงผู้บริโภค ประกอบด้วยระดับต้นน้ำ ระดับกลางน้ำ และระดับปลายน้ำ สามารถสรุปรูปแบบการดำเนินงานดังแสดงในภาพที่ 1

ซึ่งจากภาพที่ 1 จะเห็นว่ารูปแบบห่วงโซ่อุปทานมีองค์ประกอบของความสัมพันธ์เชื่อมโยง ตั้งแต่ ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เป็นการจัดการทั้งระบบของห่วงโซ่อุปทาน ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ สิ่งที่มีผลจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ ต้นน้ำ ได้แก่ การบริหารจัดการเชิงพื้นที่ด้านวัตถุดิบภายในชุมชน จึงทำให้เกิดเครือข่ายของศูนย์การเรียนรู้ กลางน้ำ ได้แก่ การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมภายในชุมชน เกิดการผลิต การตลาด และต่อยอดสู่การพัฒนา ซึ่งเป็นความเชื่อมโยงทั้งระบบที่นำไปสู่การประเมินผล ปลายน้ำ ได้แก่ คู่มือ มาตรฐาน เป็นสิ่งที่ได้จากกิจกรรมที่ผู้วิจัยได้จัดขึ้น โดยให้เกษตรกรผู้เป็นสมาชิกในกลุ่ม 4 แห่งได้มีส่วนร่วม และนำมาถ่ายทอดความรู้สู่เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรเพื่อสุขภาพในพื้นที่รอบข้าง

ซึ่งจากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ พบว่าสำหรับศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรบางเจ้าฉ่ามีเครือข่ายความร่วมมือกับศูนย์การเรียนรู้จากภายนอกพื้นที่โดยมีกิจกรรมร่วมกัน มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพร และทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้ ดังแสดงในภาพที่ 2-4

ภาพที่ 1 รูปแบบห่วงโซ่อุทานศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรเพื่อสุขภาพชุมชน อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

ภาพที่ 2 การลงพื้นที่ของคณะผู้วิจัย

ภาพที่ 3 การทำกิจกรรมความร่วมมือของศูนย์การเรียนรู้

ภาพที่ 4 การทำกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้

4.3 รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสภาพการณ์การบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้ทั้ง 4 ศูนย์ ซึ่งจากการลงพื้นที่ศึกษาศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยอาศัยหลักการ แนวคิด และทฤษฎี พบว่ามีการบริหารจัดการสรุปได้ ดังนี้

4.3.1 แนวคิดศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบด้านการจัดการเรียนรู้ด้านการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน และด้านจิตสำนึกของผู้เกี่ยวข้อง

4.3.2 แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ครอบคลุมถึงเรื่องการเล็งเห็นคุณค่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม การถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และการได้รับประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

4.3.3 แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อศักยภาพมีปัจจัยอยู่ 7 ประการ

1) มีผู้นำศูนย์ที่ดี : จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ

2) มีคณะกรรมการศูนย์ที่มีจริยธรรมและมีการบริหารจัดการที่ดี : ต้องมีกรรมการศูนย์ที่เข้มแข็ง มีความมุ่งมั่น มีคุณธรรม จริยธรรม และบริหารงานโปร่งใส

3) ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกศูนย์ สมาชิกของศูนย์ต้องมีคุณภาพ มีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม เข้ามาร่วมคิด ร่วมดำเนินการ

4) มีกระบวนการเรียนรู้ และพัฒนาศูนย์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง : จะต้องมีการจัดการเรียนรู้ เพื่อจะได้มีการพัฒนาองค์ความรู้ตลอดเวลา รวมถึงต้องมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างศูนย์การเรียนรู้อื่น ๆ อย่างสม่ำเสมอ

5) มีศักยภาพความรู้ทางด้านอาชีพ : จะต้องมีความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเองและมีความสามารถในการแข่งขันทางด้านทักษะอาชีพ โดยใช้ความรู้ที่ได้เรียนรู้จากศูนย์มาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เกิดนวัตกรรมใหม่หรือพัฒนาให้ดีกว่าเดิม

6) มีการสร้างระบบการจัดเก็บ และการนำมาใช้ขององค์ความรู้ที่ดี : ต้องมีการจัดเก็บความรู้ทั้งความรู้ที่มีอยู่ในศูนย์การเรียนรู้ และความรู้จากภายนอกศูนย์การเรียนรู้ นำความรู้ที่มีอยู่มาใช้พัฒนาอย่างต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ

7) มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งในศูนย์การเรียนรู้และนอกศูนย์การเรียนรู้ : ต้องมีความร่วมมือด้านกิจกรรมวิชาการ องค์ความรู้ต่าง ๆ มีการจัดการศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายอย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดการพัฒนาอย่างเชื่อมโยงประสานเกี่ยวเนื่องกันครอบคลุมทุกบริบท

5. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรมตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอำนาจเจริญ พบว่า กลุ่มศูนย์เรียนรู้สมุนไพรม 4 แห่งเป็นฐานในการเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ และสร้างภาคีเครือข่าย โดยสร้างความรู้และถ่ายทอดความรู้จากการปลูกผลิตและแปรรูป โดยมีแนวทางการพัฒนาที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยนำหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสวัสดิมงคล (2552) ที่พบว่าหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนมีการทำงานเชิงบูรณาการทุกภารกิจเป็นหน้าที่ของทุกหน่วยงาน ซึ่งอาจมีใช้หน้าที่โดยตรงแต่ควรมีการประสานส่งต่อกิจกรรมใดก็ตามที่เกินกำลังความสามารถ มีประสานภาคีเครือข่ายร่วมด้วยช่วยกันพัฒนากลุ่มให้มีการเรียนรู้ ซึ่งมีต้องรอว่าไม่ใช้หน้าที่ของหน่วยงานของตนเองแต่ทำอย่างไรจึงจะประสานประโยชน์ต่อชาวบ้านให้เกิดสูงสุด รูปแบบห่วงโซ่อุปทานศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรมเพื่อสุขภาพชุมชนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยง ตั้งแต่ ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เป็นการจัดการทั้งระบบของห่วงโซ่อุปทานโดยความเชื่อมโยง ตั้งแต่การจัดหาวัตถุดิบ การผลิต การแปรรูป และการตลาดเกี่ยวกับสมุนไพรมเพื่อสุขภาพในพื้นที่ชุมชน และการสร้างภาคีเครือข่ายเพื่อให้เกิดการต่อยอดองค์ความรู้โดยการถ่ายทอดความรู้จากการเรียนรู้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับสันติ ศรีสวนแตง และคณะ (2563) และ Booker et al. (2012) โดยเสนอแนวทางการส่งเสริมผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน หรือศูนย์การเรียนรู้ด้านสมุนไพรมแบบครบวงจร สร้างกลุ่มเครือข่ายตั้งแต่การผลิตพืชสมุนไพรม การรวบรวม การแปรรูป การตลาด และควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ซึ่งปัจจัยหนึ่งที่สำคัญเชื่อมโยงไปสู่การสร้างคุณค่าโดยในทุกขั้นตอนตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การผลิต จนถึงการส่งมอบผลิตภัณฑ์ถึงมือผู้บริโภค จะต้องมีการควบคุมคุณภาพอย่างมีประสิทธิภาพเป็นต้น โดยการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรมที่มีการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยยึดหลักตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 โดยมีหลักแนวคิด เช่น ผู้นำการบริหารจัดการ ความร่วมมือการมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้ และการสร้างเครือข่าย เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับสวัสดิมงคล (2552) ที่กล่าวไว้ว่าการมีผู้นำที่กล้าเปลี่ยนแปลงเสียสละ และเป็นผู้นำที่มีความสามารถ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทุนทางสังคมที่ช่วยให้ชุมชนหรือองค์กรสามารถแก้ไขปัญหาและพึ่งตนเองได้โดยการบริหารงานแบบเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก ชาวบ้าน และชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้

6. ข้อเสนอแนะการวิจัย

6.1 ข้อเสนอแนะชุมชน

6.1.1 ชุมชนควรพัฒนาศูนย์เรียนรู้ที่มีอยู่ในปัจจุบันให้มีความพร้อมสำหรับใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น

6.1.2 ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึงและต่อเนื่องให้ประชาชนเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงประโยชน์ที่ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรม

6.1.3 ควรมีการรณรงค์ให้ประชาชนในชุมชนทุกหมู่บ้านสามารถเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ และจัดกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

6.1.4 ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มอาชีพภายในและภายนอกชุมชน

6.1.5 การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ควรให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน

6.2 ข้อเสนอเชิงนโยบาย

6.2.1 หน่วยงานภาครัฐควรจะเข้ามามีส่วนร่วมกับศูนย์การเรียนรู้เพื่อจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการของประชาชนในชุมชน

6.2.2 หน่วยงานภาครัฐควรจะให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชุมชน หน่วยงานด้านการศึกษา พัฒนาชุมชน เป็นต้น

6.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

6.3.1 ควรมีการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อศูนย์การเรียนรู้ตามหลักกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

6.3.2 ควรนำผลการวิจัยไปต่อยอดการศึกษาการพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำการบริหารศูนย์การเรียนรู้ตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

6.3.3 ควรวิจัยและพัฒนาเครือข่ายของศูนย์การเรียนรู้ด้านสมุนไพร เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวและต่อยอดกลุ่มวิสาหกิจชุมชนภายในท้องถิ่น

7. เอกสารอ้างอิง

- ประพันธ์ ภักดีกุล. (2549). รูปแบบและปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548. (18 มกราคม 2548). ราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป. เล่มที่ 122 ตอนที่ 6ก, หน้า 319-327.
- รุ่งทิwa กองสอง. (2551). ความหลากหลายชนิดของพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ของชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม (รายงานการวิจัย). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วิมล วิโรจพันธุ์. (2548). วิถีไทย. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- สันติ ศรีสวนแดง, ประสงค์ ตันพิชัย และทิพวัลย์ สีจันทร์. (2563). สถานการณ์ ศักยภาพและแนวทางในการจัดการสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก: กรณีศึกษาสมุนไพรไทยพื้นที่ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม. วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 18(2), 406-419.
- สุวัฒน์ชัย สุวดีผล. (2552). ทูทางสังคมและการจัดการศูนย์การเรียนรู้ กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ชุมชนมอญบางกระดี่ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Booker, A., Johnston, D., & Heinrich, M. (2012). Value chains of herbal medicines Research needs and key challenges in the context of ethnopharmacology. *Journal of ethnopharmacology*, 140(3), 624-633.